

ZÁMEK LIPOVÁ

SCHLOSS HAINSPACH

ZÁMECKÝ AREÁL V LIPOVÉ U ŠLUKNOVA

STRUČNÝ PRŮVODCE HISTORIÍ A SOUČASNOU REKONSTRUKCÍ AREÁLU

**ZÁCHRANA ZÁMKU V LIPOVÉ JE REALIZOVÁNA
ZA VÝZNAMNÉ PODPORY FONDŮ EHP - NORSKO**

Iceland
Liechtenstein
Norway grants

© VIA TEMPORA NOVA 2023

HISTORIE MÍSTA, ZÁMKU A RODU SALMŮ

Zámek je příkladnou ukázkou umírněné vrcholně barokní architektury s výraznými interkulturními celoevropskými přesahy. Zdejší panství patří svojí historií mezi nejstarší v Čechách, avšak obyvatelé kraje byli od 13. století prakticky výlučně lidé německé národnosti. Pojdme si přiblížit dějiny lokality, dnešní obce Lipová, odedávna však Hainspachu, obce ležící na samé hranici Česka a Saska. Nejsevernější městečko v Čechách, Lipová, se v pramenech vyskytuje výhradně pod názvem Hainspach (resp. Hainsbach a podobně znějícími ekvivalenty). Rozvoj kraje pokračoval od počátku jeho osídlení s přestávkami, kdy bylo panství zničeno husity a posléze vojsky za třicetileté války. Po tzv. pražském míru 30. května 1635 se region stal pohraničím, když byly odstoupeny císařem Ferdinandem II. saskému kurfiřtu Janu Jiřímu I. Saskému obě Lužice. V době následující, kdy panství Hainspach vlastnili Slawatové a po nich Salmové, panství nebývale rozkvétalo. Desetihektarový rybník v obci založil roku 1675 Slavata z Chlumu a Košumberka a na jeho okraji pak nechal vystavět v letech 1737 až 1741 Leopold Anton altgraf Salm-Reifferscheidt honosné barokní sídlo, které mělo sloužit svému zakladateli jako rodové sídlo. Leopold Anton byl synem Franze Wilhelma Salma a Marie Agnes hraběnky Slawatové z Košumberka, poslední pokračovatelky slavného a bohatého českého rodu, který má své kořeny až u legendárních Vítkovců. Již od dvanáctého století se mocný evropský rod Salmů štěpí na několik linií, a jedna z nich, kterou představoval Julius Salm, jenž sloužil již Rudolfovi II., se natrvalo usídlila v Čechách a získala zde domovské právo. Jeho potomci se pak provázali příbuzenskými svazky s nejvyšší a nejstarší českou šlechtou a stali se nedílnou součástí historie Království českého. Panství Hainspach (dnes Lipová) získal do dědičného držení prostřednictvím sňatku s Marií Agnes Slawatovou Franz Wilhelm Salm-Reifferscheidt, v jehož žilách proudila krev Karla Velikého. Leopold Anton se narodil Franzi Wilhelmovi, starohraběti Salm-Reifferscheidtovi a Marii Agnes, hraběnce Slawatové, příslušnici jednoho z nejmocnějších českých šlechtických rodů té doby, jako šesté dítě. Jako sedmnáctiletý až dvacetiletý se účastnil největších bitev pod velením prince Savojského. Ten mu byl pravděpodobně velkým životním vzorem, neboť i zámek v Hainspachu nese mnoho společných rysů (byť ve skromnějším měřítku) se zámkem princovým, postaveným nedaleko Vídně v Schloss Hof, který se stal společenským centrem císařství v dobách největší vojenské slávy Evžena Savojského. Hildebrandtova stavba pro prince Savojského byla stavěna ostatně jen zhruba deset let před započatím stavby hainspachského zámku. Leopold Anton se jako velmi mladý domohl generálské hodnosti. Zámek byl stavěn pravděpodobně pro jeho první ženu, Marii Annu hraběnku z Althannu (1700-1737). Druhou ženu, o dvacet let mladší Marii Annu z Auerspergu (1719-1743), s níž měl dceru Marii Josephinu (1743-1796), si vzal starohrabě krátce po smrti své první choti v roce 1739. Teprve se třetí ženou, Marií Caroline von Dietrichstein zu Nikolsburg (1722-1790), kterou si vzal za ženu roku 1744, se dočkal mužského potomka rodu, Johanna Franze Wenzela (1747-1802).

V držení Salmů byl zámek až do roku 1938, kdy byl de facto násilně převeden v důsledku pozemkových reforem do vlastnictví správce panství pana JUDr. Růžičky. Po jeho smrti byl prodán firmě Mannesmann Chomutov a posléze sloužil německé armádě. Po válce zámek sloužil československé armádě, která jej opustila v roce 1970 a z nevyužívaného zámku v majetku republiky se začala stávat ruina. Zkázu objektu dovršila neoprávněná restituentka a následně firma Obrození s.r.o., která v podstatě usilovala o zánik objektu zámku.

Spolek, nezisková organizace VIA TEMPORA NOVA je současným majitelem objektu, který od počátku již pracuje intenzivně na projektu záchrany zámku, za přispění především fyzických a právnických osob sdružených kolem spolku a za významné podpory ze strany evropských dotačních programů a fondů EHP – Norsko za zprostředkování českých státních institucí.

Základní ideou projektu záchrany zámku je obnova v jeho původní podobě z doby vzniku z let 1737 - 1741. Zámek nebyl po celou dobu své existence stavebně zásadně upravován ani jakkoli přestavěn a tím se zařazuje mezi nejvýznamnější obdobné objekty v Čechách. Rekonstrukce objektu zámecké budovy si klade za cíl jeho plnou historickou i uměleckou rehabilitaci. Revitalizace objektu má za cíl zpřístupnit veřejnosti značnou část podlahové plochy objektu s tím, že formou rekonstruovaných interiérů a formou expozic představí život evropské šlechty v osmnáctém století v Čechách. Interiéry budou také umožňovat jak přednáškovou, výstavní a koncertní činnost tak klasickou komerční činnost zaměřenou na služby návštěvníkům zámku. Spolek pravidelně informuje širokou veřejnost o svých záměrech a postupně záchraně zámeckého areálu v místě, které ztratilo ve dvacátém století nejen svoji historickou minulost včetně staletého názvu (Hainspach), ale i kulturní vazby s původním obyvatelstvem (českoslovenští občané německé národnosti), které bylo ze svých domovů vyhnáno v roce 1945.

Franz Wilhelm altgraf Salm Reifferscheidt
otec Leopolda Antona, zakladatele zámku

Marie Agnes Slawatová
matka Leopolda Antona Salma

Leopold Anton Salm Reifferscheidt
zakladatel zámku

Marie Anna von Althan
první manželka Leopolda Antona

Carl Alexander von Württemberg
vojevůdce, první velitel Leopolda Antona Salma

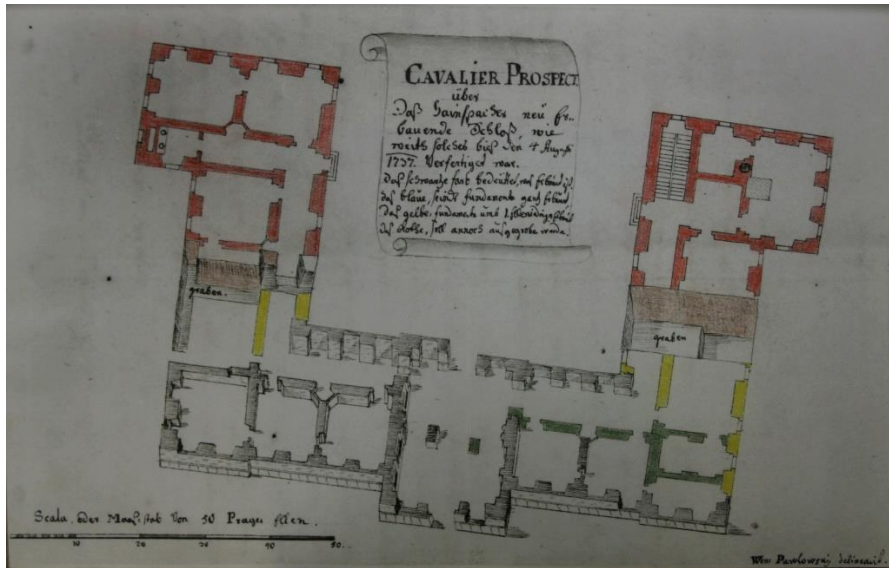
Princ Evžen Savojský
vojevůdce, vrchní velitel císařských vojsk

STAVEBNÍ HISTORIE ZÁMKU

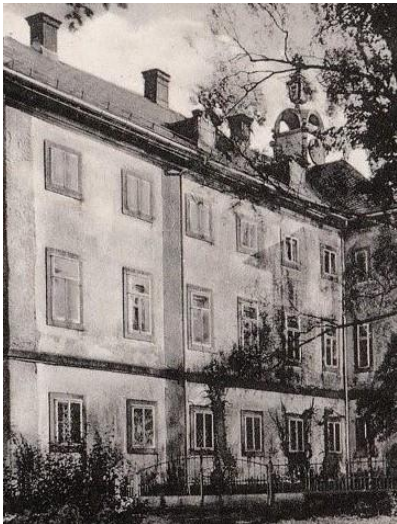
Obec Hainspach, zdevastovanou událostmi třicetileté války, vlastnila na konci sedmnáctého století Marie Markéta z Trautsonu (1643-1698), provdaná za Jana Jiřího, říšského hraběte Slawatu z Chlumu a Košumberka (1637-1689), a její bratr František Eusebius Trautson. Marie Markéta posléze prodala panství v roce 1696 své dceři Marii Agnes (1672-1718), provdané za Franze Wilhelma starohraběte ze Salm Reifferscheidt Bedbur (1672-1734), který získal v roce 1693 od císaře Leopolda I. inkolát v Českém království. Noví vlastníci také přispěli k zásadní proměně obce. Založili nový zámek a starý přeměnili v pivovar a hospodářské budovy. Zámek sám je trojkřídlá dvoupatrová budova, jejíž střední křídlo je opatřeno ve vstupní i nádvorní fasádě trojosými rizality, zakončenými trojúhelníkovými štíty, postavená v letech 1737–1741 podle návrhu malíře a architekta Girolama Costy (1671-1741), rodáka z Pellia Inferiore ve Valle Intelvi, stavitele nejen Salmů, ale i Lobkowiczů a Hrzánů. V Čechách působil přinejmenším od roku 1727 jako architekt a malíř velmi významných zadavatelů.

Samotná budova zámku v Hainspachu (dnes Lipové), je na území Čech nejseverněji položeným klasickým barokním zámekem, je zajímavá z mnoha dalších hledisek. Zámek je unikátní stavbou, jedinou dochovanou profánní stavbou Girolama Costy a je ukázkou tzv. minimalistického barokního slohu, v němž se prolíná jak tradicionalistický pohled na architekturu z doby raného baroka v Čechách, tak pohled ryze evropský snažící se zúročit znalosti evropské, zejména saské, stavební moderny první poloviny osmnáctého století. Nutno dodat, že při práci na projektu architektovi sekundoval s největší pravděpodobností sám Anton Salm jako zadavatel stavby. Tu pak prováděl místní stavitel Zacharias Hoffmann. Hoffmann (1678 Lobendava – 1754 Hainspach) byl významný barokní stavitel a řezbář německé národnosti. V 1. polovině 18. století působil převážně v severních Čechách, především ve Šluknovském výběžku a v Horní Lužici. Nikoliv prvním, ale pro budoucí práci významným, stavebním počinem Zachariase Hoffmanna byla stavba kostela svatého Václava ve Šluknově. Nový kostel vybudoval v letech 1711–1722 podle plánů Johanna Bernharda Fischera z Erlachu (1656–1723), významného barokního architekta. Hoffmannova tvorba v následujících letech byla Fischerovým dílem silně ovlivněna a vedla k vytvoření specifického stylu. Svou prací si získal lipovského starohraběte Leopolda Antona Salm-Reifferscheidta (1699–1769), takže se stal téměř "dvorním stavitelem" hainspašské vrchnosti. V archivních pramenech chybí údaj o tom, že nový zámek byl zbudován na „panenské“ půdě. Tuto možnost traduje novější literatura, přičemž otázka zůstává zatím otevřena, i když pravděpodobnost, že zámek stojí na místě staršího objektu, je jen nepatrná. Tuto tezi podporuje i fakt, že při rekonstrukčních pracích byly nalezeny fragmenty starého zámku ve zdivu zámecké budovy anebo to, že odkryté základy nové stavby nemají žádný starší základ. Jak bylo řečeno, architektem zámku byl Girolamo Costa a objekt pochází z let 1737 -1739. Girolamo Costu sice nemůžeme zatím archivně doložit, ale počáteční éra výstavby (stavělo se již roku 1736) je uspokojivě dokumentována právě existencí vynikajícího plánu ze 4. srpna roku 1737, kde se výslovně poznamenává, že se jedná o „...das Hainspaches neu erbaudende Schloss...“, tedy nově stavěný zámek. Podíl jednotlivých účastníků projektu tedy nemůžeme s určitostí dnes zjistit, ale bezpochyby jím byl jak zadavatel, tedy altgraf Salm, tak Costa a pravděpodobně svůj podíl měl i stavitel Hoffmann. Ze stavebních účtů vyplývá kromě částek za vydání řemeslníkům a na stavební materiál i skutečnost, že práce na zámku se protáhly až do roku 1756 respektive do roku 1762. Doba výstavby zámku se uvádí v pramenech od roku 1737 do roku 1739, toto vyplývá i z inventarizace majetku provedeného před vánocemi roku 1739, kdy byl zámek již plně vybaven, včetně obrazů na stěnách. Je však pravděpodobné, že v následujících letech probíhaly některé dokončovací práce, zejména stavby hospodářského zázemí. Zámek se stavěl v nejednoduché době válek o dědictví rakouské, které poznamenaly i okolí dnešní Lipové. Kupříkladu v roce 1740 byl vojsky obsazen Šluknov a za druhé slezské války v letech 1744 až 1745 prošla císařská vojska i nepřátelská vojska znovu Šluknovem, Rumburkem a okolím. Též za následující sedmileté války v letech 1756 až 1763 protáhly okolím Hainspachu několikrát rakouské i pruské oddíly, a na území šluknovského výběžku i tábořily.

Po smrti Leopolda Antona hraběte ze Salm - Reifferscheidtu, se majetku ujal jeho syn Johann Franz Wenzel (1747-1802), který někdy v osmdesátých letech 18. století zřídil z panství Hainspach rodinné svěření (fideikomis), zaručující nedělitelnost a nezczitelnost majetku a zároveň upravující nástupnická pravidla. I starohrabě Johann Franz Wenzel pokračoval v tradici výstavby sakrálních i civilních objektů a nechal postavit v letech 1775-1777 kapli sv. Anny. Tato kaple patří k posledním barokním poutním místům u nás. Na hainspachském panství vládl po Johannu Franzu Vincenz Altgraf von Salm-Reifferscheidt-Hainspach (1774-1842), který měl za ženu Johannu Marii hraběnkou Pachtovou (1777-1857). Johanna byla vynikající malířka.

Stavební plán rozestavěné zámecké budovy z roku 1737

Exteriér zámku ze třicátých let 20. stol.

Interiér – spojovací chodba I. NP po opuštění objektu armádou

Přísně utajovaná armádní posádka na zámku v Lipové

V další generaci pokračovali na Hainspachu synovci Franze Vincenta, Franz Josef (1819–1887), Alois Josef (1820–1889), a Johann Josef (1822–1885). Ani jeden z bratrů se nikdy neoženil a nezanechal tak po sobě mužského potomka. Mužská rodová linie tím na Hainspachu vymírá. Alois Josef se tak ze tří bratrů stal posledním mužským potomkem rodu Salmů Raifferscheidtů v rodové linii Hainspach. Franz Josef, dědic Hainspachu a Světlé n. S., sloužil nejprve v císařské armádě, později se věnoval politice a byl poslancem českého sněmu. Zastával mimo jiné i tyto funkce: byl skutečným tajným radou a komořím, nejvyšším dědičným komorníkem nad stříbrem království Českého, majitelem velkokříže železné koruny, rytířem řádu Leopoldova, suverénního řádu Johaniťů, rytířem Božího hrobu, komandérem řádu Francouzské čestné legie, či doživotním členem panské sněmovny. Všichni členové rodu Salmů ostatně vždy zastávali významná postavení ve společnosti včetně postů nejvyšších, kupříkladu jako poslanci říšského sněmu. Roku 1887 Franz Josef starohrabě Salm-Reifferscheidt umírá a panství dědí jeho setra Johanna Josefa Rosina (1827-1892), provdaná za hraběte Josefa Oswalda I. Thun-Hohensteina (1817-1883) roku 1846 ve svých devatenácti letech Ten posléze převzal jméno rodu a vytvořil rodovou linii Thun-Hohenstein-Salm-Reifferscheidt. Manželé žili převážně na zámku v Žehušicích, kde se Josef Oswald I. narodil. Josef Oswald I. byl vlastníkem majorátu v Klášterci nad Ohří. Tak přešlo panství Hainspach do rukou hraběcí rodiny Thun-Hohensteinů. Johanna měla se svým mužem sedm dětí, z nichž pokračovatelem rodu byl druhorozený Josef Oswald II. Matthäus Johann, Graf von Thun-Hohenstein-Salm-Reifferscheid (1849-1913). Ten obdržel 20. dubna 1897, jako dědic salmovského majorátu Hainspach, císařské povolení ke sjednocení jména a znaku. Od té doby začal Josef Oswald II. užívat titul hrabě z Thun-Hohenstein-Salm-Reifferscheidt. Stavební aktivitu v celé dlouhé historii zámku v Hainspachu od doby jeho založení můžeme doložit k roku 1848, kdy bylo přikročeno k rekonstrukčním pracím, spočívajícím ve výměně oken, dveří či podlah alespoň v některých místnostech. Který ze synovců Franze Vincenta se této práci ujal dnes zatím nemáme zjištěno. Naposledy byl zámek patrně přístupný veřejnosti počátkem 20. století. Tehdy patřilo panství Hainspach jako fideikomis Thun-Hohensteinům a ti toto panství drželi až do první pozemkové reformy ve dvacátých letech po vzniku samostatného československého státu. Představitelé státu byli programově naladěni proti příslušníkům aristokracie a občanům jiné než české národnosti. Z toho vyplynuly praktiky vedoucí k zabránění majetku a cílenému ožebračení představitelů těchto skupin, mezi které Thun Hohensteinové patřili. Bez ohledu na jejich mnohaleté zásluhy o rozvoj českého národa. Jedním z nejkatastrofálnějších zákonů té doby pak umožnil tzv. Pozemkovou reformu, kdy nemovitý majetek v držení zejména občanů německé národnosti, aristokracie a církve přešel prakticky bez náhrady do rukou české pozemkové oligarchie. Po této reformě získal v roce 1924 zámek a okolní pozemky pražský právník JUDr. J. J. A. Růžička. Nový zámecký pán byl v obci podle dochovaných záznamů v obecní kronice nejen „nemilovaným“, ale spíše potíživou. Znepřístupnil zámecký park i zámek a mimo to, že odmítal platit daně, všemožně znepříjemňoval vesničanům život. Existuje také mnoho pochybností o tom, jestli vůbec hainspachšské panství získal legálně. Proto byl hrabětem za války otevřen spor o vlastnictví, který skončil úmrtím obou protagonistů. Následně nejpozději v roce 1942, ještě za války, prodala paní Růžičková zámek firmě Mannesmann, pobočce v Chomutově, přičemž zde firma zřídila rekreační zařízení pro zaměstnance firmy a jejich děti. Koncem války objekt sloužil potřebám SS jako rehabilitační zařízení pro válečné veterány. V květnu roku 1945 byl zámek osvobozen střelbou polských armádních příslušníků, kteří jako první zdevastovali interiéry zámku. Hrůzoplnou se s největší pravděpodobností stala historie zámku v tomto období, kdy se beze stopy ztratili jak ranění němečtí vojáci, tak obsluhující personál. Po této strašlivé epizodě sloužil zámek především potřebám navrátilců, posléze zde zřídili svůj štáb partyzáni a koncem měsíce května zámek obsadil četnický oddíl. Následně se k majetku velkostatku opět dostala paní Růžičková, která nechala z pozemkových knih vymazat zápis o prodeji firmě Mannesmann. I v tomto období se opět řeší přestupky páchané rádoby majitelkou zámku a její nepřátelský přístup k obyvatelům obce. Mezitím si ovšem Hainspach prošel poválečnými změnami, jejichž určujícím momentem bylo vyhnání československých obyvatel německé národnosti. Obec přišla nejen o tisíce obyvatel, o společenský a kulturní život, o veškeré tradice a sociální vazby ale také i o svůj po staletí udržovaný název. Například se Hainspach stává Lipovou. Po zestátnění zámku se v něm vystřídal všemožní nájemníci (četnictvo, vojsko, finanční stráž, dětská kolonie Ústředního sociálního úřadu hl. města Prahy, chovanci Klárova ústavu slepců z Prahy a znovu vojsko). Dnem 1. 6. 1966 došlo k převzetí zámku Ministerstvem vnitra, které zde pak umístilo Poddůstojnickou školu „Hradní stráž“ z Prahy. Poté zde působila Školní jednotka uchazečů Vojenského učiliště Pohraniční a Vnitřní stráž Julia Fučíka v Bruntále. Dále už jen zámecké budova propadala zkáze, umocněnou restitucí vnučkou pana Růžičky a prodejem majetku firmě Obrození, která už jen usilovala o fyzickou likvidaci objektu. Obrat přišel až v roce 2011, kdy zámecký areál kupuje nezisková organizace VIA TEMPORA NOVA. Obnova začíná.

V takovémto stavu kupuje spolek Via Tempora Nova
zámecký areál od firmy Obrození v roce 2011

Stav interiéru zámku v roce 2011

Po vyklizení zbyly mnohde jen obvodové zdi

Letecký pohled z roku 2016 dává tušit proměnu místa

ZÁMECKÝ PARK V PROMĚNÁCH STALETÍ

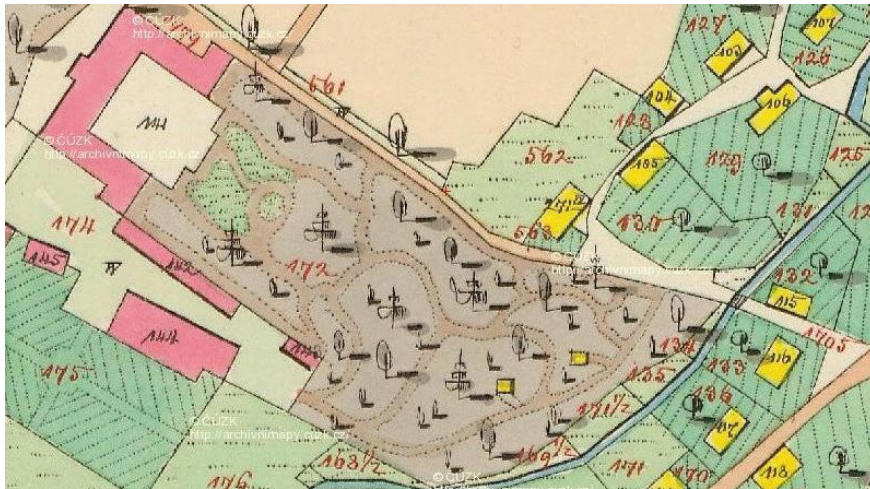
S historií zámku je od počátku propojena i historie zámeckého parku, která sdílí se zámekem jeho historii ať už v dobrém, kdy park patřil mezi nejvýznamnější parky na území českého království až po dobu, kdy parku reálně hrozil zánik a naprostá zkáza. Po odchodu vojáků si z parku udělala obec a její představitelé dokonce veřejnou skládku a nechali zde vyrůst stovkám náletových dřevin. Rovněž posledním čtyřiceti letům lze přičíst na vrub likvidaci sochy Diany, zámeckých kašen a zámecké terasy ozdobené skvostnou balustrádou se sochařskou výzdobou. Pojďme ale na začátek historie vzniku a rozvoje zámeckého parku.

Nejbližší okolí zámecké budovy tvořil park, budovaný od poloviny osmnáctého století zcela v duchu tehdejších dobových představ. Zámecký čestný dvůr je natočen k severovýchodu. Přechází v terasu, která se zdvihá nad parkovým parterem a od něhož byla oddělena segmentově konvexně vyklenutou zděnou balustrádou. Na ose parku je kamenný bazén půdorysně ve tvaru kvadrilobu, dále v zahradě byla umístěna kamenná socha, „Alegorie lovu“ z roku 1740 od autora Christiana Riedla z Gross Schönau (Velkého Šenova). V polovině osmnáctého století u něj objednával kamenické práce pro nový zámek (a nejen pro něj) sám starohrabě Leopold Anton (jednalo se o 4 sochy na centrálním schodišti, kamenické práce na kašně a výzdoba nad centrálním vstupem do zámku). Dnes se bohužel z původní sochařské výzdoby jak zámku, tak parku prakticky nic nedochovalo (až na drobné fragmenty), nicméně existuje fotografická dokumentace, podle které bude možno v budoucnu přistoupit k rekonstrukci této výzdoby.

Lipová leží v malebném údolí, které je ze všech stran obklopeno zalesněnými kopci a pahorky. Údolí protíná několik silnic, z nichž nejdůležitější je spojnice ve směru východ-západ vedoucí z Rumburku, Šluknova přes Lipovou do Lobendavy a dále do Spolkové republiky Německo, do Drážďan. Kdysi to byla spojnice mezi Drážďanami, Prahou a Vídní. Dnešní podobu obce významně poznamenal postupný zánik řady objektů zapříčiněný poválečným vysídlováním německého obyvatelstva bez nového trvalého osídlování. Dříve sídlo správní agendy okresu, mnoha živností, restaurací a obchodů mající i svoji budovu soudu bylo plné života. Po násilném vysídlení se proměnilo na malou poklidnou obec s rozvolněnou zástavbou. Zánik více než jedné třetiny budov se výrazně projevil ve stávající struktuře sídla.

Zámecký park v Lipové byl vždy nedílnou součástí zámeckého areálu a byl od svého vzniku po celou dobu, kdy zámek obývala aristokracie, živoucí organickou součástí zámeckého areálu, jakýmsi přirozeným středobodem komponované barokní krajiny. Tuto koncepci založili v Hainspachu jistě již Slawatové v sedmáctém století, jak nám dokládá dochovaná mapa z doby vzniku nového zámku.

U tohoto objektu pak byla založena francouzská zahrada, která organicky přecházela v nevelký anglický park, který se však přirozeně včleňoval do krajiny, která byla pomocí nově založených alejí, obor i celých lesních komplexů komponována do nádherného barokního amfiteátru. K parku pod zámekem přiléhala rovněž rozlohou nevelká užitková zahrada doplněná stavbou oranžerie a dalšími drobnějšími hospodářskými budovami. Celý areál parku se nachází v nadmořské výšce 370 metrů a zdejší mikroklima je závislé na atlantském proudění vzduchu. To předurčovalo druhovou skladbu rostlin v parku. Park ve svém vývoji procházel obdobími, kdy byl příkladnou ukázkou soudobých snah v oboru zahradnictví. Byl tak jistě krajinnou dominantou v polovině osmnáctého století v době budování celého zámeckého areálu za Leopolda Antona Salm Reifferscheidta, kdy byl centrem veškerých krajinných úprav, které se týkaly celého salmovského panství. V této době měl park barokní podobu, vycházející z francouzských módních vzorů, což dodnes dokumentuje barokní zámecký parter lemovaný zdmi se stromořadím, které bylo původně tvarováno do zelených stěn a centrálním barokním bazénem. V této době bylo určujícím prvkem symetrické uspořádání zahrady a parku oživené výsadbou pestrých květin uspořádaných do náročných ornamentů. Park byl posléze upravován, stejně jako některé zámecké interiéry, v rokokovém stylu, bližším přírodě. Svého dalšího rozkvětu se dočkala zahrada a park v devatenáctém století, kdy za její podobu zodpovídal Andreas Birnbaum, rodák z Hainspachu, který se nejen ve službách Franze Vincenze Salm Reifferscheidta proslavil po celé Evropě (jak se dodnes můžeme přesvědčit na stránkách dobového vídeňského či pařížského tisku). Ostatně po Birnbaumovi nastoupil do služeb Salmů další vynikající zahradník J. Fiala, který jako přední zahradník království pěstoval největší zahradnické novinky z celého světa. I on se proslavil jako přední evropský zahradník, činný převážně v Čechách, zejména ve službách jak Salmů, tak dalších předních aristokratických rodů, tak jako ředitel pražských zahrad spolku Böhmsche Gartenbaugesellschaft in Prag. V tomto období dochází nejen k výstavbě nových zámeckých skleníků či rozšíření oranžerie, ale i k úpravám zámeckého parku. Nutno dodat, že již Leopold Anton svojí koncepcí barokní krajinné scenerie doplněné o aleje, kaple či altány volně stojící v krajině

Původní skladba zámeckého parku a zahrady na katastrální mapě ukazuje již jeho romantickou úpravu

André Le Nôtre královský zahradník
Ludvíka XIV.

a jeho první vskutku mistrovské dílo, zahrady zámku
Vaux-le-Vicomte, které se stalo závazným vzorem pro
všechny další evropské barokní zahrady

Prales místo zámeckého parku. Výsledek péče posledních majitelů areálu a také
kompetentních státních i komunálních politiků

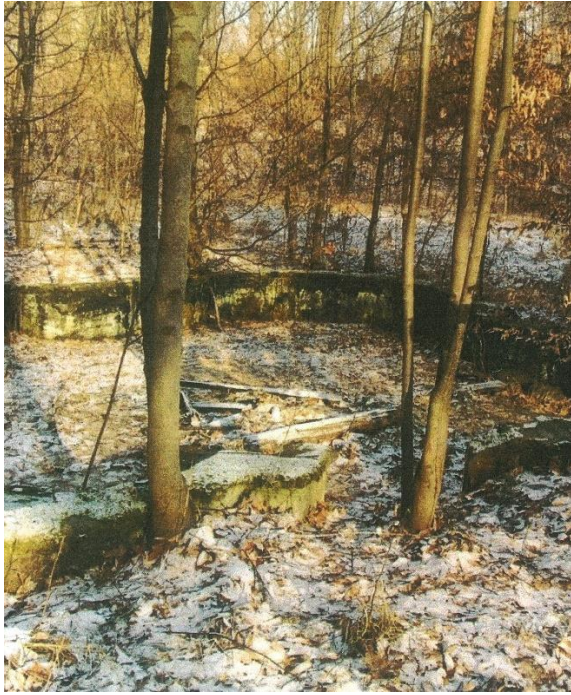
předznamenal budoucí vývoj celého areálu, který volně splýval s okolní přírodou. Leopold Anton Salm přitom již navazoval na úpravy, které byly realizovány v Hainspachu již v sedmnáctém století za Slawatů.

V devatenáctém století pak postupně budovaný romantický park zcela opouštěl barokní symetrii a snové nálady hledal především v křivkách cestní sítě a malebných zákoutích kolem starých stromů. Dvacáté století pak znamená postupnou degradaci parku i zahrady, které vyvrcholilo koncem století, kdy byl park takřka celý pohlcen náletovou zelení a zámecká zahrada postupně propadla těmto dřevinám nulové druhové i estetické hodnoty, čímž se vytvořila jednolitá neprostupná houština, v průběhu vegetačního období zcela nepřístupná. Novým znovuzrozením na počátku jednadvacátého století pak park dostává nové impulzy, rozšiřuje se a slouží především nejširší veřejnosti. Máme-li začít psát o počátcích parkových úprav souvisejících s výstavbou nového zámku spojeného se jménem Leopolda Antona Salma, pak musíme pochopitelně začít od estetického posunu ve vnímání zahrady a parku, který se odehrál po polovině sedmnáctého století a jehož nejvýznamnějším představitelem byl v této době André Le Nôtre (1613-1700), významný francouzský zahradní architekt působící u krále Ludvíka XIV. Naplánoval rekonstrukce či založení několika královských či aristokratických parků ve Francii a stal se předním francouzským architektem své doby. Jeho zahrady jsou podřízeny dokonalému geometrickému řádu, pro který se v zahradní architektuře ustálilo obecné pojmenování francouzský park. Ten je spolu s celkovým novým estetickým vnímáním typickým obrazem i jedním z charakteristických rysů nové společenské i kulturní epochy, kterou jsme si zvykli nazývat souhrnným názvem baroko.

Proti rytmické členitosti renesanční zahrady je základním motivem barokní kompozice výrazná osovost. Zámecká stavba se stává jejím ústředním motivem a současně uzávěrem hlavní osy. Zámek je symetricky rozveden středním rizalitem, jako je tomu i v Lipové a zároveň vybíhá dvěma křídly, vytvářeje otevřené nádvoří a tvoří tak kompoziční jednotu stavby s parkem. Zámecká budova se stává čelní kulisou ústředního sálového prostoru zahrady, bohatě květinami zdobeného rovinného parteru. To bylo také hlavní jeviště společenských akcí. Středová osa stavby i parku probíhající středem parteru přes zámecké nádvoří a vlastní budovu až po střed umělého ostrůvku ležícího uprostřed zámeckého rybníka a pokračující až k horizontu ke stavbě hájenky pak uzavírá kompoziční schéma barokního parku přecházejícího do krajiny, která prostřednictvím založených lipových alejí vytváří jeden ucelený krajinný rámec, určující ráz krajiny kolem zámku dodnes. Kdo byl architektem hainspachšského zámeckého parku nevíme, můžeme se pouze domnívat, že jím mohl být sám architekt samotné zámecké budovy, tedy Girolamo Costa. Se změnami ve společnosti a kultuře docházelo i ke změnám architektury parků a zahrad, neboť společnost se již dosti nabažila formální pravidelnosti francouzských zahrad a jako protipól začaly vznikat parky anglické, jejichž hlavní součástí byly sekané trávníky přecházející do shluku stromů. Máme důkaz v podobě dochovaných původních stromů, že park byl již v době svého založení koncipován tak, že tvarovaná francouzská zahrada plynule přecházela do jakoby přírodní parkové scenérie, které se později začalo říkat anglický park. Volně vysázené stromy, jak v prostoru mezi Zámeckým rybníkem, tak jako pokračování parteru, které mají stáří kolem dvě stě padesáti let a tedy spadají jednoznačně do doby založení zámku, je pro nás důkazem o prozíravosti zakladatelů zámeckého areálu, jejich rozhledu o aktuálních evropských trendech, ale i o jejich spoluutváření.

Jestliže jsme se zmínili o faktu, že v Hainspachu existoval udržovaný zámecký park s parterem již za Slawatů u starého zámku, později přeměněného na pivovar a byty sloužících, který byl jistě předobrazem zámeckého parku u nově postaveného zámku salmovského s tím, že park pravděpodobně mohl navrhnout Girolamo Costa se spoluúčastí samotného starohraběte Leopolda Antona Salma. Je třeba připustit i možnost, že zakladatel zámku a především jeho pokračovatelé spolupracovali i se zahradními architekty, které zaměstnávali Salmové na Anholtu či na zámku Dyck. Zde to byl především skotský zahradní architekt Thomas Blaikie (1751-1838), který pracoval i pro Karla X. Zahrady navrhoval především ve Francii a Německu, zde pak v roce 1819 park u zámku Dyck, patřící Josephu Franzi dědičnému princovi ze Salm-Dyck-Reifferscheidtu (1773-1861), známému německému botanikovi ale i generálmajoru pruské armády. Ovšem na zámku Dyck pracoval i Maximilian Friedrich Weyhe (1775-1846), známý architekt období klasicismu, působící po studiích ve Vídni a Mnichově. V těchto letech pracoval jako zahradník ve službách Franze Wenzela Salm-Reifferscheidta na Hainspachu Johan Holinger.

Můžeme považovat za velmi pravděpodobné, vzhledem ke kontaktům mezi jednotlivými příslušníky rodu Salmů, že tito architekti a jejich práce byli známi i Salmům v Čechách. Weyhe byl autorem nového stylu anglických parků, integrovaných do krajiny. Jeho rukopis lze vysledovat ještě dnes na více jak sto zámeckých a městských parcích. Jistě se tak pokračovalo v trendech barokních krajinných koncepcí, které se uplatňovaly i na Hainspachu již od poloviny sedmnáctého století a našly svůj rozkvět nejen v polovině osmnáctého století, ale i ve století následujícím.

Degradace prostoru a celkový zmar. Jen to zbylo z původního historického parteru zámeckého parku

Fotografie parteru ukazuje proměnu a nový start v životě zámeckého areálu
Ten je živým organismem a bude záležet jen na dalších generacích, jestli si budou vážit zámeckého areálu
anebo jej opět nechají propadnout zkáze

ZÁCHRANA ZÁMECKÉHO PARKU BYLA REALIZOVÁNA ZA VÝZNAMNÉ PODPORY

OPERAČNÍ PROGRAM
ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

EVROPSKÁ UNIE
Fond soudržnosti
Evropský fond pro regionální rozvoj

Pro vodu,
vzduch a přírodu

Devatenácté století přineslo v zahradnictví, jako i v jiných oblastech lidského snažení, mnoho nového, převratného. Ať již to byly nové, či znovuoobjevené druhy rostlin, nebo postupy jejich pěstování. Nové technologie vytápění a staveb skleníků. V neposlední řadě vydávání botanických a zahradnických knih i periodik a zakládání zahradnických spolků. Ani Čechám se zájem o zahradnictví a zahradní kulturu v devatenáctém století nevyhnul. Jedněmi z předních milovníků a propagátorů zahradnictví byli bratři Johann Franz Wenzel von Salm-Reifferscheidt-Hainpach (1780-1847) a Franz Vincenz von Salm-Reifferscheidt-Hainpach (1774-1842), jejichž dědečkem byl zakladatel zámku. Vlastnili několik významných zahrad, a byli také mezi prvními zakladateli české zahradnické společnosti, známé v druhé polovině 19. století pod názvem Česká společnost pro zvelebování zahradnictví v Praze (Böhmische Gartenbaugesellschaft in Prag). Česká zahradnická společnost byla založena již roku 1842. Už tehdy je mezi těmi, kteří usilovali o založení, uveden starohrabě Franz Vincenz. Dědicem rodu Salm-Reifferscheidt-Hainpach, ale i snahy o zahradnictví, se stal Johann Franz Wenzel Salm. V roce 1843 přenechal zahradnické společnosti svou pražskou zahradu. Umožnil tak realizovat jeden z pilířů společnosti – vlastnictví zahrady. Pro zahradnickou společnost a její členy znamenala zahrada mnoho. Spolkový zahradník J. Fiala (1818 – 1884), který vedl zahrady mezi lety 1860 až 1880, zde pěstoval novinky ze světa rostlin, získávané nákupem v zahraničí, které pak, po rozmnožení, získávali členové společnosti do svých zahrad, což byl jeden z důvodů vzniku společnosti.

Květinová výstava uspořádaná v Praze na Střeleckém ostrově roku 1869, organizoval spolek Böhmische Gartenbaugesellschaft in Prag pod vedením Fialovým (Květy, ročník IV, 18 číslo, 1869)

S Hainpachem, zahradní společností a Salmů měl mnohé společné zahradník Andreas Birnbaum. Narodil se v Hainpachu roku 1804. V roce 1830 vstoupil do služeb Franze Vincenze Salma a po následujících dvanáct let pracoval jako zahradník v Salmovské zahradě v Praze. Mezi návštěvníky zahrady a jeho přátele patřili přední učenci té doby. Své botanické znalosti využil v roce 1833 při psaní knihy popisující významné rostliny pěstované v Salmovské zahradě: *Sammlung auserlesener und seltener Blumen im Garten Sr. Excellenz des Herrn Franz Alt-Grafen zu Salm-Reifferscheidt* (Kolekce nádherné a vzácné květiny v zahradě jeho excelence pana Franze starohraběte Salm-Reifferscheidt). Mezi svými kolegy, zahradníky byl Andreas Birnbaum považován za jednoho z předních znalců oboru. Salmovské zahrady se dotkly svého zenitu zhruba kolem poloviny devatenáctého století. Poté, co po meči vymřel rod Salmů Reifferscheidtů Hainpach, se rodové sídlo již nikdy netěšilo takové péči jako předtím. Nastupující Thun Hohensteinové sice měli eminentní zájem na převzetí jak rodového majetku, tak rodového jména Salmů, neboť sami nedosahovali oné pověstné starobylosti a rodového důstojenství tohoto rodu, nicméně na panství v Hainpachu již trvale nebydleli a význam panství upadal. Naprostou katastrofou se pak stalo na počátku dvacátého století převzetí majetku panem doktorem Růžičkou. Prosté využívání jak zámku, tak zámeckého areálu, bez dalších investic pokračovalo po válce po znárodnění i Československým státem. Armáda pak degradovala zámek na prostou ubytovnu a zámecký park sloužil nejen jako cvičiště vojáků, ale dokonce i jako zásobárna dřeva pro otop. Z parku tak zmizely prakticky všechny vzácné dřeviny, skleníky se rozpadaly a po zámecké oranžerii, kde se pěstovaly desítky vzácných druhů rostlin, nezůstaly ani základy.

Pohledy do udržovaného zámeckého parku rozprostírajícího se kolem zámecké budovy lákají k návštěvě

Květy parkových keřů i celých rozáříí poutají pozornost a těší se zájmu publika

Fantastickými zážitky pak jsou koncerty předních interpretů pořádané v zámeckém parku

STAVEBNÍ REKONSTRUKCE SEVERNÍHO ZÁMECKÉHO KŘÍDLA PŘÍBĚH VZKŘÍŠENÍ

Vlastní sanace objektu zámku začala hned v roce 2012, bezprostředně poté, co spolek VIA TEMPORA NOVA zakoupil zámecký areál. Nejprve bylo nutno odstranit náletové stromy, mnohdy již poměrně mohutného vzrůstu tak, aby dále neničili zachovanou podstatu nemovité kulturní památky. Zhruba půl století trvajícím nezájem ze strany všech ze zákona povinných institucí od představitelů obce až po ministerské úředníky se na zámeckém areálu nesmazatelně podepsal. Nutno konstatovat, že armáda pobývajících v areálu zhruba třicet let nezanechala až tak děsivé stopy jako éra následující, přičemž nejhorší byla devastace po roce 1989. V devadesátých letech zámek dvakrát vyhořel. Poté byl zámek s parkem prodán firmě OBROZENÍ s. r. o., která devastaci objektu dále jen přihlížela. Vyhořelé torzo budovy začaly postupně pohlcovat náletové stromy a keře.

Obrat přišel po roce 2012, kdy se objektu ujali členové spolku Via Tempora Nova. To znamenalo především odstranění náletové zeleně z interiérů zámku a posléze odklizení sutí. Nejdříve byly odklizeny spadlé ohořelé stropní trámy a kompletní propadlý krov. Ten se zřítil ve většině místností až na úroveň podlahy přízemí. Tak se to stalo v celém severním křídle. Sanační práce zde trvaly s přestávkami až do roku 2021, kdy bylo přistoupeno k zajištění stávajících nosných zdí objektu. V témže roce byla zavedena do zámku pitná voda a kanalizace, ještě dříve pak byl zámek napojen na elektrickou síť. Od roku 2016 má spolek stavební povolení na rekonstrukci zámku a konečně uspěl s žádostí o dotaci z fondů EHP - Norsko. To byl zásadní obrat v záchranném postupu, neboť bylo konečně získáno takové množství finančních prostředků, které by měly vystačit na stavební obnovu severního křídla. Vlastní stavební práce započaly již s brzkým podzimem roku 2021 a rychle se rozeběhly poté, co veřejnou zakázku na rekonstrukci vyhrála středně velká pražská stavební firma NURS Praha.

Pomocnou ruku však podali Romové ze Šluknova, kteří se velmi aktivně zapojili do stavebních prací ať jako pomocníci, či jako lidé, kteří již mají se stavebními a rekonstrukčními pracemi své zkušenosti. Po základním dokončení sanačních a odklízecích prací (kdy se v zimě roku 2021 propadla další část hlavního schodiště, jedna z posledních kleneb navazujícího středního křídla i jedna z hlavních nosných příček oddělujících severní a střední křídlo budovy) byly započaty vlastní rekonstrukční práce stavbou bednění a vlastní vyzdívkou kleneb přízemí objektu. Práce se rozeběhly již v březnu 2022 a rychle pokračovaly. Nad klenby byly osazeny nové nosné trámy prvního poschodí a začaly se dozdívat zcela chybějící zdi závěru severního křídla. Zároveň bylo obnoveno malé zaklenuté schodiště mezi přízemím a zámeckou kaplí v prvním poschodí. Ostatní klenby ve spojovací chodbě byly zajištěny a bylo přistoupeno i k zajištění kleneb v navazujícím středním křídle. Klenby ve všech místnostech provádí vysoce odborná rekonstrukční subdodavatelská firma, specializující se na rekonstrukce prakticky výhradně v památkově chráněných objektech.

V letním období roku 2022 již byly dokončeny klenby přízemí a postupně bylo přikročeno k sanaci kleneb hlavního schodiště. Zároveň byly dokončeny trémové stropy nad přízemím a začaly se dostavovat zděné konstrukce prvního a následně i druhého patra. Nutno podotknout, že veškeré stavební práce probíhají pod pravidelnou kontrolou pracovníků Národního památkového úřadu, projektanta a statika. Na stavbě jsou zásadně používány původní technologie. Nepoužíváme žádných traverz, hurdisek a jiného moderního materiálu, kterého se sami památkáři na jiných stavbách nezříkají. Pouze nové trémové stropy jsou doplněny armovaným betonem, a to jen proto, aby staticky vydržely zátěž budoucích návštěvníků zámku.

Postupné dozdívaní zaniklých konstrukcí na hlavním schodišti, tak ve třetím nadzemním podlaží pokračuje až po samou kamennou římsu, ukončující stavbu. Zároveň bylo nutno staticky zabezpečit dozděním novým cihelným zdívkou střední křídlo tak, aby v budoucnu nedošlo k ohrožení návštěvníků statickým narušením či dokonce zřícením části obvodového zdiva středního křídla objektu. Od letních měsíců se také začalo pracovat na rekonstrukci kamenných říms obepínajících celý zámek a na dodávkách nových kamenných ostění dveří a oken. Tyto vysoce odborné práce zajišťuje subdodavatelská kamenická firma.

A tak zatímco pohledem z parku to vypadá, že se v zámku nic neděje, tak interiéry severního křídla jsou již prakticky dozděny a bude se přistupovat ke kýženému zastřešení budovy. A pak už jen dokončit interiéry tak, aby návštěvníci byli co nejvíce spokojeni s prohlídkou obnovených komnat.

Začíná stavební obnova severního křídla. Nejdříve klenby v přízemí, později dozdivání zaniklých stěn a vlastně nové vytváření původních interiérů

Na počátku podzimu roku 2022 stavba dospěla až ke koruně zdiva a zároveň pokračovala zajištěním zdiva středního zámeckého křídla. Možná se i ono dočká kompletní rekonstrukce.

V INTERIÉRECH ZÁMKU BUDOU NA NÁVŠTĚVNÍKY ČEKAT ORIGINÁLY VÝZNAMNÝCH EVROPSKÝCH MISTRŮ STEJNĚ JAKO MOBILIÁŘ, KTERÝ UKÁŽE JAK SE NA ZÁMKU ŽILO V MINULÝCH STALETÍCH. VÝZNAMNOU SOUČÁSTÍ BUDOU I VÝSTAVY SBÍRKOVÝCH FONDŮ SPOLKU STEJNĚ JAKO PREZENTACE UPOUTÁVAJÍCÍ POZORNOST NA SOUŽITÍ ETNICKÝCH MENŠIN V REGIONU

